

“ՀԱՅ ԲՈՒՍԱՇԽԱՐՀ”

Մթագին հանդիպվ է որ, «Սիսի»-ի ներկայ
և յաջորդ թիւերուն մէջ, կը հրատարակին
հանգուցեալ բանասէր և ուսուցիչ Կարապետ
Գաբրիէանի «Հայ Բուսաշխարհ» ձեռագիր
հատուկն, սոյն յօդուածաւորքը:

Հանգուցեալ բանասէրին «Քառգիրք Սե-
րաստեայ Գաւառիկոյի» ստուար երկասի-
ւորեան ազգութիւնը լրանալու վրայ է Ս.
Արսուհայ ազատեն, ծախսովը Ամերիկա-
յի Սերաստեային հայրենակցական Միու-
թեան: Իսկ «Բուսաշխարհ»-ը որ իր երկրորդ
հոգեպաւկը կը սիրէր անուանել հանգուցեալ
բանասէրը, կը մնայ թաղաւի ձեռագիր:

Հիմա որ ոչ եւս է գաւառի հայութիւնը,
և կրակի մը գոլիակնութեամբ ամենու
վրայ կը ծանրանայ անկէ մեկի բողոքած մա-
տը ու լանկան ամէն ժողանդութիւն յա-
ւերժացնելու պատականութիւնը, որքան սիրե-
լի պիտի ըլլար բոլորիս համար երեսարակուած
սեռնել նաեւ այս վերջին երկասիրութիւնը:

ԽՄԲ.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ԳՈՐԾԻՍ ՎՐԱՅ(°)

Ձեռնարկս եւ գործիս սկզբնաւորու-
թիւնը. — Տարիներ առաջ երբ Սերաստիոյ
Գաւառաբարբառը(°) պատրաստեցի, բա-
ւական թուով ալ բուսաբաներ առած և
որքան կարելի էր, գիտականօրէն ճշգրտ
էի զայնս, և այդու իմ այդ համեստ գործս
առաւելութիւններ մը ունենալը ըստած էր
իզմիրեանց Գրակ. Պատ. Ժողովին առջև:
Բայց վերջէն տեսայ թէ բուսաբանական այդ
մասը շատ թերի էր, քանի որ թէ գիւղացի
թէ Սերաստացի ժողովուրդին լեզուին մէջ
իմ հաւաքածէս ու կարծածէս շատ աւելի
բուսաբաներ կան եղեր, զորս կրնալ առ-
նելու պատահութիւնը չէի ունեցած այն
ատեն, լաւ ևս բուսաբանք մասնագիտա-
կան գործի մը յատուկ կրնային ըլլալ:
Ուստի վերջէն խորհեցայ թէ կ'արժէր Հայ
բուսաբաները առանձին աշխատասիրու-
թեան մը նիւթ ընել: Առ այս անհրաժեշտ
էր նախատարերք առաջը ձեռք բերել —
Հայ բուսաբանները — և առոնց ցոյց տուած
բոյսերը ճանչնալ: Գաղաքի — Սերաստիոյ

— բարբառին մէջ կան պատուական բու-
սաբաներ, բայց առոնք մեծ թիւ մը չէին
կազմեր. քաղքենին վերջապէս երկրագործ
չէ, ըստ որում բոյսերու՝ իր ունեցած ճա-
նաչողութիւնը մասամբ յարաբերական է,
Բուսաբաններու միթերքը Հայ գիւղերն էին.
պէտք էր չըլլի ու լսել բուն իսկ շինակա-
նին բերնէն ու հաւաքել զայնս: Տարուան
գարնացական արծակուրդներս մեծ մասով
յատկացուցած էի այս բանիս. և գրեթէ
բոլոր գիւղերը չըլնեցայ — Ալիսի Հովիտը
մինչև Զառա, անտի էնտիքէս. Սվազի
հարաւ-արեւելք կիլիկեան գիւղերը. գէպի
արեւմուտք ելլալով — Էլի-Ենի-Սան. Եւդո-
կիա, Արթովայի Հայ Գիւղերը, Դաղ-օվա
(Հինն Գաղիուրա՝ Գաղիմոնեայ), Նոյնպէս
այս սահմաններուն մէջ ինկած բարձրաբերձ
լեռներն ու անտառները — Անտիտորոս.
Թէճէք. Գարապէլ. Պէյ-Տաղ. Հապէլ-Տաղ.
Քէօսէ Տաղ. վերջապէս Ալեքոր Մասիսին
ձագուկը ու անոր մանրանկար պատմական
Աստղիկը (2500 մ.) Մեծին Միհրդատի կա-
յանքը ու Սենեքերիմայ որդւոց Դաւթայ
և Առոմի ապաստանարանը, ուր կան դեռ
հոյակապ բերդի մը աւերակները և արեւ-
մրտեան Աստղկան Տաճարի մնացորդները,
ստաշխելի ու պաշտելի: Դեռ հաճոյքով կը
վերյուշեմ — Թէպէտ տաժանքով լի —
այս վերելքներս ու թափառումներս: Այս
չըջագայումներուս մէջ հաւաքեցի շատ Հայ
բուսաբաներ. և որովհետեւ առոնք առան-
ձինն արժէք մը պիտի չունենային և «բոյս
ինչ»-ի տարտամութենէն դուրս չպիտի կըր-
նային զալ, առանց իրենց ցոյց տուած
բոյսը ճանչնալ և զայն գիտնականօրէն
ներկայացնելու, ուստի այդ չըջած տեղե-
րուս Ֆլորայի բուսաբան մ'ալ (Herbier)
կազմեցի: Ամառնային այս չըջագայումներս
բնական է, բաւական չէին Ֆլորան ամբող-
ջացնելու, քանի որ միւս եղանակներն ալ
— մանաւանդ Գարունը — ունին իրենց
յատուկ բոյսերն ու ծաղիկները. ուստի
Շաբաթ և Կիրակի օրերը և մանր մունր
արծակուրդներ յատկացուցած էի, ձնհալէն
սկսեալ մինչև ձիւնը գետին իյնալը —
Գաղաքիս մերձակայ լեռները (Մայրագոմ,
Գարտաշար) գաշտերը ու Հայ գիւղերը
այցելելու և բուսաբանիս կարեւոր պահա-
ները ամբողջացնելու: Բայց առաջագրեալ
«Հայ Բուսաշխարհ» մը կազմելու համար

(°) Մասամբ հրատարակուած «Վանտոր»-ի մէջ.
(**) «Քառգիրք Սերաստեայի Գաւառիկոյի»
1903ին պատկաւորուած իզմիրեանց Գրակ. Պատ.
Յանձնաժողովէն:

գիտելի թէ այս շրջանակը շատ նեղ էր. պէտք էր շրջել Փոքր Հայքէն վերջ Մեծ Հայքը և Կիլիկիա ալ, ինչ որ շատ դժուար էր այլևս Հայ Ուսուցչի մը համար:

Կը մնար ուրիշ միջոց մը. Սեբաստիան — արդէն ինք ալ իր բնագաւառ Վասպուրական աշխարհի տարադիր ժողովուրդ — իր աժան հացին ու ապրուստին և բանուկ ու ընդարձակ առուտունին համար իրեն ձգած է շրջաբնակ քաղաքացիներու ստուար գաղթականութիւն մը — Կիւրինցի, Ակնցի, Փինկեանցի, Արաբկերցի, Երզնկացի, Բղեցի, Խարբերդցի, Համաշէնցի, ևն. ևն. ասոնցմէ ալ հաւաքեցի մեծ թիւով բուսաբան, բոյսերը իրենց ցոյց տալով, որով գրեթէ բոլոր Փոքր Հայքի ու մասամբ Մեծ Հայքի բուսաբանները հաւաքած եղայ:

Դժուարին գործը սակայն այս ամենէն վերջն էր. պէտք էր բոյսերը գիտականօրէն ճշգրէլ, նկարագրել. բոյսին ընտանիքը, սեռը, լատ. ֆրանս. անունները որոշել. առանց այս բաներուն ամուլ աշխատութիւն պիտի կատարած ըլլայի: Այս ամէնը ընելու համար պէտք էր բուսաբան մը ըլլալ. մինչդեռ ես բուսաբանութեան վրայ տարտամ ծանօթութիւն մը միայն ունէի: Խորհեցայ թէ բարձրագոյն վարժարաններ տեսնողներ, բժշկական համալսարաններէ դարձողներ պիտի կրնային ձեռնուել ըլլալ ինծի: Բայց տեսայ թէ բուսաբանութեան մասին ասոնց սորվածը աւելի տեսականին մէջ էր, կամ մասնագիտական միայն, ու իրենք ալ ցոյց տուած բոյսերու առջև կը շրջաբնէին, կամ, հազիւ իմն տարտամ բաներ մը կ'ըսէին: Սեփական աշխատութիւնը միայն պիտի կրնար զիս այս անել դրութենէն դուրս բերել: Ֆրանսերէն ընդարձակ բուսաբանութիւններ և մասնագիտական գործեր ձեռք բերի. շատերը d'après nature պատկերներով, որոնք մեծ առաջնորդներ եղան ինծի, և զիս գործնական հողի վրայ դրին: Դեղագործական քիչ շատ ունեցած ծանօթութիւնովս օգտուեցայ նաև Dorvantէն և այլ դեղաբանական գիրքերէ: Հայերէն գործերու մէջէն ինծի առաջնորդներ եղան նաև Հ. Մէնէվիլեանի Բուսաբանութիւնը(*), Հ. Ղ. Ալիշանի Հայ Բու-

սակը, Երեմեանի, Լուսինեանի Ֆրանսահայ բառարանները, Բժշկապետ Բէստէնի բժշկական բառարանը, ինչպէս նաև Տ. Ե. Ե. Արթինեանի «Տունկերը և անոնց Հայերէն անունները» փոքրիկ գործը: Հ. Քաջունիի գիտ. բառարանը տեսած էի:

Ձեռագիր բժշկարանք. Ախարհ. Արհեստ — Բիմիաբանական գիրքեր. Տօմար ևն. — Հայ Բուսաբանութեան վրայ մասնագիտական այսպիսի գործի մը մէջ կարելի էր զանց ընել և չառնել Մեր Մատենագրութեան մէջ յիշուած և ի մասնաւորի ձեռագիր բժշկաբաններու բուսաբանները: Սեբաստիա, ինչպէս հիմակ ալ ուսուցչի և բժիշկի տեղի քաղաք մը, անցելոյն մէջ ալ ունեցեր է բազմաթիւ բժիշկներ: Ասար Սարկաւազ, Բիւնեաթ, Մարտիրոս, Օհան-Պարսամ. ասոր որդին Պարսամ՝ բժիշկ — մատենագիրներ եղած են և արժէքաւոր գործեր թողած: Կ'երևայ ասոր համար է որ Սեբաստիոյ մէջ ամենէն շատ ձեռագիր բժշկաբաններ կը գտնուէին, ինչպէս նաև վեցհազարեակներ, Ախթարքներ և այլ Արհեստաբանական և Բիմիական գրքեր: Ընդ ես 20ի չափ ձեռագիր բժշկաբան հաւաքած եմ, և 30ի չափ ալ ուրիշներու քով տեսած կամ լսած: Իմ ձեռագրերուս մէջ կան Միսիթար Հերացիի, Ստեփանոս Եղեմիացիի, Ամիրտ. Ամասիացւոյն և Սեբաստացի բժշկացն Օհան-Պարսամի, Պարսամի, Մարտիրոսի, Ասար Սարկաւազի կարեւոր գործերը, ինչպէս նաև 1512ին մեր Առաջին տպագրութեամբ իւրոյս ընծայուած՝ Ծալինոսի (Գաղիանոսի) բժշկաբանը: Ասոնց ցուցակագրութիւնը վերջէն պիտի ընեմ. հոս միայն իմ հասկցածիս չափ ասոնց բուսաբաններուն վրայ իմ կազմած գաղափարս պիտի ուղէի պարզել: Ընդհանուր առմամբ պէտք է ըսել թէ Բժշկական մատենագրութիւնը կը սկսի ի մեզ ԺԱ. դարուն Միսիթար Հերացիով. Ստեփանոս բժիշկ Եղեմիացի, որդի Սահարոն բժիշկի, զայնս շարունակած (1236) ու Ամիր Տօվլաթ ճոխացուցած ու ամբողջացուցած է. Ասարի և Մարտիրոսի գործերն ալ ինքնուրոյն և ինքնատիպ կրնան համարուիլ. ասոնցմէ դուրս մնացեալները գրեթէ ասոնցինուն ամփոփումները, ընդօրինակութիւնները ու ինչ ինչ յաւելումներ, ինքնագրութիւններ են: Մեր բժիշկ — փրկիստիաներու

(*) Հ. Մէնէվիլեանի սոյն գործը հետեւողութիւն կամ գրեթէ թարգմանութիւն է մեր քով եղած Ֆրանս. նմանօրինակ գործի մը:

այս հոյակապ գործերը ըստ մեծի մասին թարգմանութիւն կամ հետեւողական հեղինակութիւն են Արար, Պարսիկ, Ասորի, Հրեայ (արարերէն հեղինակած կամ գրած) Յայն և Լատին հեղինակութիւններու: Ամենէն աւելի Ամիրտ. է որ իր ժամանակի դասական-գիտական ուղղութեամբ դասուորած և կարգաւորած է իր բազմալսատակ գործերը և գիտական ուղղութիւն, մէթոտ և ողի գրած է անոնց մէջ:

Ըլլան այս գործերը թարգմանութիւն թէ հեղինակութիւն, մեր Բժիշկ-Մատենադիրները ի հարկէ պիտի ընդունէին և ընտրէին իրենց ընտրած օտար հեղինակներուն գիտական բառերը — բուսաբաներ, դեղերու անուններ, արտանուններ ևն. — նոյնութեամբ, իրբեւ ընդհանուրէն ընդունուած և արուեստին մէջ (բժշկութեան) ի կիրարկուած գիտական-արուեստական բառեր: Այլապէս ալ չէին կրնար չարժիլ, քանի որ նոյն բանը կը տեսնենք այսօրուան գիտական աշխարհին մէջ ալ: Բժշկարանաց միւս մասերը մէկ կողմ թողելով՝ վեր առնենք միայն անոնց բուսանունները. և այս ընելու ատեն ստիպուած ենք երթալ միւլը-ճիւղ Հ. Բուսակի մէջ:

Մեծ Հայրենայիս Նահապետը իր այս հոյակապ գործին մէջ ալ նւիր լաւ էր կողմերովը լայնօրէն ընդգրկած է. իր արեւ-Հանճարի ճառագայթները կարծես ոչ մէկ մութ անկիւն թողեր են մեր Հին ու Նոր Մատենագրութեանը մէջ. ուր որ բոյսի մը անունը, նշուլը, հոտը կայ, հազիւ անոնցմէ ճոքաղ մը թողեր է մեզ նման թղուկ իր թոռներուն: Այնքան ձեռագրերու մէջէն հազիւ փոքր թուով բառեր կամ մէջբերումներ կը գտնուին որ Հայ Բուսակի մէջ չկենան: Իր գործի հիմունքը կը կազմէ մասնաւորապէս Ամիրտ.ի Անգիտաց անպէտը կամ Բժշկական Բառարանը: Ինչպէս ինք Ամիրտ. կ'ըսէ իր յառաջաբանին մէջ, բառարանական կարգով — այբուբենի վրայ — դասաւորած է բառերը, անխտիր գնելով հայերէնի տառադարձուած օտար բառերը թէ հայերէն բառերը և յաճախ մէկէն միւսը ղրկելով: Հայերէն բուսանուններու մեծագոյն մասը թարգմանութիւնն են օտար նոյն բառերուն, չատերն ալ արդէն մեր լեզուին մէջ գտնուած հայերէն անուններ են: Այսու Ամիրտ. կրկնակ ծառայութիւն մատու-

ցած է. մէկ մը՝ այդպէս արդէն գոյութիւն ունեցած հայ բուսաբաները ճշգրտ և զայնս Հայ-ղիտակ. բառերու կարգ անցուցած է. երկրորդ Հայերէն թարգմանածոյ բառերը ժամանակի վաղնջականութեամբ կերպով մը նուիրագործուած են իբրեւ հայերէն բուսաբաներ ընդունուելու այսօր ալ: Պէտք է ըսել նոյն ատեն թէ Միթիար Հերացի ալ գործածած է միևնոյն Հայ բուսաբաները, ըլլան Բուն Հայերէն թէ թարգմանութիւն, ու Ստեփաննոսի բժշկական բառարանին մէջ ալ կը գտնենք ան միևնոյն բուսանունները, ինչ որ Ամիրտ. գործածեր է. որով ինք Ամիրտ. աննախընթաց բուսաբանագիր մը չէ, և ըսել է, իր աղբիւրներն ալ կը բարձրանան մինչև ԺԱ. դար. ու ինչո՞ւ երկմտիլ՝ թէ անկէ առաջ բժշկական մատենագրութիւն ունեցած չենք: Հ. Ալիշան ալ բժշկարանաց այս բուսաբաները առած է և գրեթէ ամենամեծ մասամբ ճշգրտ է օտար թէ հայ բառերը՝ տրուած տառադարձումներէն կամ Արար հեղինակներու՝ Եւրոպական թարգմանութեանց վրայէն: Թէև անոր այս ճշգրտները խորազննին բանասէրներու մօտ դեռ խնդրոյ տակ են, և չատեր — ինչպէս Ն. Բիւզանցացի — շատ սխալներ մատնանշած ըլլալնին կ'ըսեն: Ամիրտ. ալ իր թուած բոյսերը — մեր երկրի թէ տարաշխարհներու — ամէնը տեսած, ճանչցած և բոյսին վրայ տուած չէր կրնար ըլլալ իր նկարագրութիւնները, ինչպէս ինք ալ կ'ըսէ չատերը ի գրոց են կամ ի լրոյ: Հ. Բուսակի միւս բառերը առնուած են մեր մատենագրութիւններէն ու ցանուցիր հրատարակութիւններէ. ասոնք ըստ մեծի մասին գիտականօրէն ճշգրտուած չեն, իսկ Գաւառական Բուսաբաներէն անոնք միայն ճշգրտուած են, որոց որ չորցուած բոյսը զրկուած են իրեն ու ինք ալ զայնս ճշգրտ տուած է Բառուայի Համալսարանի Բրոֆէսորներուն: Հ. Ալիշան կ'ըսէ որ նոյնիսկ այդ բրոֆէսորները բոյսերէ չատերուն գիտական անունները տարակուսանօք յայտնած կամ որոշած են, նոյնիսկ բոյսը իրենց անձանօթ գոլով՝ Արդ, ինչպէս կը տեսնուի, Եւրոպայի ֆլորայէն բաւականին տարբեր Հայաստան աշխարհի այլազան բոյսերը՝ ճշգրտու գործը աղէկէն կնճռոտ հարց մ'է, բուսաբան բրոֆէսորներ վարանցնելու աստիճան. հապա-

որը կը մնան մեզի նման հասարակ մահ-
կանացուները:

Մեր արդի գրաւոր Բուսաբառերը. —
Հայկազնեան բառգիրք նուիրագործած են
Բժշկարաններու տուած և մեր մատենա-
գրութեան մէջ յիշուած բուսաբառերը: Հ.
Բուսակի խուզարկումներէն վերջ Հայերէն
Բուսաբանութիւնք, ֆրանսահայ հասարակ
և գիտակ. բառարաններ ճոխացած կը
գտնենք հայացի բուսանուններով. սակայն
և այնպէս պակասը խիստ մեծ է, և չփո-
թութիւններ գիրար կը խաչաձևեն. ուստի
Բառագիր թէ Բուսաբանութեան հեղինակ-
ներ ու գրագէտներ հարկին առջև խոնար-
հելով՝ բոյսերուն զոդտրիկ և շատ անգամ
ալ բռնագործիկ թարգմանութիւններ տուե-
ր են, հարկաւ իւրաքանչիւրը իր հասկցած
և ընդունած կերպովը, որով հայ բուսա-
բառերու թոհ ու բոհ մը ստեղծուած է:
Նուազ զոդտրիկ ռափկաբոյր դաւառական
բուսաբառերու ասոնց վրայ դալ աւելնալը
ի հարկէ հաշտ աչքով չպիտի գիտուէր մեր
գծուարահած Բառագիրներէն ու Գրագէտ-
ներէն: Արդ քննենք քիչ մ'ալ սա մեր
անգիր դպրութեան բուսաբառերը: Հոս ա-
մենէն աւելի աչքի զարնող պարագան պիտի
ըլլայ՝

Բոյսերու անուններ եւ անուանակո-
չումը. — Յայտնի է թէ Մարդուս՝ երկրի
վրայ ծագումէն ի վեր բնութեան և բնա-
կան օրէնքներու հետ ունեցած ծանօթու-
թիւններու ամբողջութիւնը կը կազմէ այ-
սօրուան գիտութիւններու շարքը: Բուսա-
կան աշխարհին հետ մարդուս յարաբերու-
թիւնը պէտք է որ շատ կանուխէն սկսած
ըլլայ — նախապատմական շրջաններէ
սկսեալ — քանի որ իր գոյութեան պահ-
պանումի անհրաժեշտ ու անմիջական տա-
րերքը կը կազմէին — և ցարդ կը կազմեն
— բոյսեր, արմատներ, վայրի պտուղներ,
հատիկներ ու հունտեր: Ուստի ան — Մարդս
— ճանչցաւ հետզհետէ անոնցմէ իւրաքան-
չիւրը իւրեւ մնունդ, գեղ ու դարման. ա-
նոնց՝ օգտակար կամ վնասակար ըլլալը,
ակնհայտոյ տեսքը, գոյնը, թոյրն ու բոյ-
րը, և զանոնք կերպով մը դասակարգելու և
տարոտրելու համար անուններ տուաւ ա-
նոնց: Ինչե՞ր և ի՞նչ բաներէ առնուած
կրնային ըլլալ այդ անունները: Ի սկզբան
անդ Մարդուս ծանօթութեան սահմանին

մէջ բոյսերէն վերջ կը գտնուէին ընտանի
թէ վայրենի անասուններ, թռչուններ,
միջատներ և ինչ ինչ նախնական գործիք-
ներ, զէնքեր, առարկաներ. մինչև Հովուի
Բիրն ու Հովուի մախաղը: Ան՝ մարդս,
տեսաւ բոյսերու դանապան մասերուն ու
կենդանիներուն անդամներուն և առարկա-
ներուն ձևերուն միջև նմանողութեան ա-
ղերս մը ու ըստ այնմ անուններ յարմար-
ցուց: Այս անունները հետզհետէ ընդհան-
րացան, գործածուեցան, բաղմապան, աղ-
գեր իրարմէ փոխ առին, գործածեցին ու
հասուցին ծագողը Արդի Գիտութեան. ա-
նանկ որ Լիննէ և այլ Բուսաբանք հարկա-
գրուեցան Սովորութեամբ նուիրագործուած
նախնեաց այդ բուսաբառերուն առջև խո-
նարհիլ ու ընդունիլ զայնս իբրև Գիտական
անուններ բուսոց: Այս այսպէս ըլլալը հաս-
տատելու համար բաւական է ակնարկ մը
նետել գիտութեան ընդունած լատին կամ
ֆրանս. բուսաբառերուն վրայ: Ակնարկ մը
նետելով մեր հաւաքած անգիր դպրութեան
բուսաբառերուն վրայ ալ, միևնոյն բանը
պիտի տեսնենք, և այդպէս ալ պիտի ըլ-
լար, քանի որ Հայն ալ երկրագործ ժողո-
վուրդ մը եղած է և մեր Հայաստան աշ-
խարհն ալ չափաւոր բայց ալապան Ֆլօրա-
յով մը օժտուած է իր ալապան կլիմային
համեմատ: Բնական է ամէն երկրի միև-
նոյն Ֆլօրան չունի, որով ամէն բոյս ամէն
երկրի ժողովուրդներու հաւասարապէս
ծանօթ չպիտի ըլլար, ինչպէս նաև ամէն
մարդու և անտի ամէն ազգերու դիտելու
կերպն ալ նոյն եղանակ չըլլալով, հարկաւ
իրենց տեսած ու ճանչցած բոյսերը միև-
նոյն անունով չպիտի որակէին. բայց որ-
քան ազգերու յարաբերութիւնները իրարու
հետ յաճախեցին, շատ բաներու հետ ծա-
նօթացան նաև իրարու երկրի բնականին —
կլիմայ, բերք, բուսականութիւնը: Ի հարկէ
իրենց ճանչցած ժողովուրդներու անուա-
նակոչումովը կամ թարգմանաբար պիտի
սորվէին ու ճանչնային այդ բոյսերն ալ:
Այսպէս Հայաստան Աշխարհ Յոյն, Հռոմա-
յեցի, Արաբ աշխարհներուն որքան բոյ-
սեր, պտուղներ չծանօթացուց և բուսա-
նուններ չտուաւ: Առնենք, օրինակի համար
ի գիրս թէ՛ ժողովուրդին բերնին մէջ հա-
ւասարապէս լսուած կապրցալսաբոյր. կաս-
կած չունինք թէ զուտ հայացի բուսաբառ

մ'է սա. գէթ զայն կազմող ցախ բառը, որմէ կազմուած բուսաբաններ կամ առանձին գործածութեամբ՝ կը լսուին այսօր ալ Գաւառաւեգուներու մէջ, (տես ջղացոյս և ցախ). արաբ. թուրք. պարսիկ. լատին կամ ֆրանսերէն լեզուներուն մէջ ալ այդ բոյսի անունի մէջ կը լսուի կապար բառը ինչ ինչ եղանակաւորումով, և ցախ կամ եմի-ին համապատասխան այդ լեզուներու յատուկ մասնիկի ածանցումով: Առնենք գարձեալ, Երնջայ, Երնջան, Երնջակ, Երնջակառ՝ ի գրոց և Երիթնայ, Երմուկ, Երնջանուկ ի բրոց, որուն մէջ երինջ բառն է որ կը լսուի. նոյնը կը լսուի նաև լատիներէն և ֆրանսերէն անուններուն մէջ. Erynge, Eryngium. և որովհետեւ այս բոյսս իր որձ և եգ տեսակները ունի, որձ Երնջային համապատասխանող թրքերէն անունին մէջ — պուղա բիֆէնի — կը հանդիպինք երինջին որձը պուղային (ընճուղ, ցուլ) անուանակոչումին: Ինչպէս այս բուսաբանի կարգին ըսինք, ժողովուրդը բոյսերու անուանակոչումին մէջ փափկանկատութիւն չի դնել, և ցուլի մը ծննդական այդ անգամին ու բոյսին միջև ամենայն դիմօք աղերս ու նմանութիւն տեսնելով այդպէս ալ կոչած է: Երբանի (abricot) ռամկերէնը Պարկուկ, մասնաւորապէս կը լսուի ի Սվազ. Ամիրտփուլաթ ալ այդ անունով յիշած է, և արաբերէն ալ այդպէս կը կոչուի. լեզուաբան մը ըլլալու հարկ չկայ հաստատելու համար թէ Պարկ բառէն և նմանողութիւն ցուցնող ուկ մասնիկէն ածանցուած է. ուստի և զուտ հայերէն բառ մ'է. և չէ՞ որ Հռոմայեցիք ալ մեզմով ճանչցած այդ համեղաճաշակ պտուղը և Հայկական սալոր — prunus Armeniaca կամ լոկ Armeniaca անուանեցին զայն: Յոյն, լատին, արաբերէն կամ ֆրանսերէն տարազին տակ քողարկուած բուսաբանութուն մէջ իրարմէ փոխ առած որքա՞ն այսպիսի բառերու կը հանդիպինք վեր ի վերոյ քննութեամբ մը:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՅԻԿԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 1)

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ

ՄՏԱԾԵԼՈՒ ԱՐՈՒԵՍԸ

Սկեռուն ակնարկ մը աշխատութեան սենեակի պատուհանին ապակեայ փեղկին՝ ինծի խորհիլ կուտայ թէ իմ մտածումներս կը խառնուին այն պատկերներուն, որոնք նկարուած ըլլալ կը թուին փեղկին վրայ: Ապակիի բիւրեղէն կը նշմարեմ նախ պատուհանի վանդակներուն երկրաչափական ձևերը, յետոյ անոնցմէ անդին կանաչ ալիքները անտառներուն և դաշտերուն, պարուրուած առտուան կապոյտ և անգայտ մշուշին մէջ: Հորիզոնին վրայ կը բարձրանայ շարքը բլուրներու, իսկ լեռան անտառուտ կողին վրայ հեռաւոր հիւանդանոցը կ'երևի, Ֆլորանթինեան վանքի մը նման, շրջանակուած թուխ նոճիներով: Ծիծեռնակներու երամը կ'անցնի տժոյն երկնակամարէն, ամպերու խիտ քողէ մը ծածկուած: Հեռուն քանի մը օդանաւեր կը սաւառնին, բերելով ինձ պատերազմի և ռումբերու յիշողութիւններ, գիշերին մէջ ոռնացող յուշկապարիկներու նման: Յետոյ մէկէն կը մոռցուին կանաչ տեսարաններու շարքերն ու թռչուններու երգերը և կը տարուիմ մտածելու քաղաքակրթութեան մահուան, և անցեալ կործանումներու և մեր օրերու ճակատագրին:

Այսպէս իմ մտածումներս կը շրջին ոչ միայն ներկայ իրողութիւններու շուրջ, այլ նաև կ'երթան հեռաւոր աշխարհներու, վերբերելով անցեալ իրադարձութիւնները և պարզելով տեսութիւններ անստոյգ ապագայի նկատմամբ: Միտքս ներքին աշխարհ մը կը թուի ըլլալ ուր կ'արտացոլայ արտաքին հսկայ տիեզերքը, առանց ժամանակի և միջոցի սահմանին: Իմաստասէրները յաճախ փոքրիկ տիեզերք կը կոչեն մեր միտքը, համեմատելով զայն մեծ և անսահման տիեզերքին հետ: Փոքրիկ տիեզերք մը որ իր մէջ կրնայ խտացնել սակայն այն բոլորը, որ գոյութիւն ունի մեծ տիեզերքին մէջ:

Միտքս սակայն չփոթութեան կը մատնուի, որովհետեւ հայելին և անոր մէջ պատ-